

OBSAH

PŘEDLOŽENÁ PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY MINISTERSTVA KULTURY V RÁMCI
INSTITUCIONÁLNÍHO FINANCOVÁNÍ NA DLOUHODOBÝ KONCEPČNÍ ROZVOJ VÝZKUMNÉ ORGANIZACE
NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM (DKRVO, MK000023299).

REDAKČNÍ RADA: PhDr. Jan Králík (předseda), RNDr. Ivana Lorencová, PhDr. Kateřina Bečková,
Jaroslav Beránek, Bc. Magdalena Buriánková, Dis., Mgr. Jana Čerešňová, PhDr. Marek
Řurčanský, Ph.D., MgA. Petr Kliment, Mgr. Tomáš Kučera, Ing. arch. Zdeněk Lukeš, Ing. Jan
Palas, PhDr. Tomáš W. Pavlíček, Michal Plavec, PhDr. Mgr. Martin Reissner, Ph.D., PhDr. Dagmar
Rýdlová, PhDr. Milena Secká, CSc., Mgr. Martin Sekera, Ph.D., Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D.,
PhDr. Zdeněk Vácha.

RECENZE: PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D., prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA: Mgr. Hana Králová, Ph.D.

JAZYKOVÁ KOREKTURA: Ira Smolková

SAZBA: Jan Buriánek

ANGLICKÝ PŘEKLAD: Ing. Igor Janovský, PhD.

© NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM 2016

ISBN 978-80-7037-271-5

1. Vytrvale vpřed: Carl (von) Hardtmuth a České Budějovice	11
1.1 Čtyři bratři a jedno dědictví	11
1.2 Směr České Budějovice	15
1.3 Rozvoj továren	21
1.4 Zapojení do společenského, podnikatelského a politického života regionu	40
1.5 Vzestup mezi novošlechtické elity	45
1.6 Oslavy životního jubilea	46
1.7 Tragická smrt	50
2. Modernizace a prosperita: Franz (von) Hardtmuth a jeho působení v čele rodiny	69
2.1 Poslední vůle	69
2.2 Dětství a mládí Franze Hardtmutha	71
2.3 Exkurz č. 1: Rod von Meyer	73
2.4 Inovátor a tužka Koh-i-noor	75
2.5 „Starý pán“ – rodina a zaměstnanci	79
2.6 Stoleté jubileum firmy	83
2.7 Národnostní otázka	88
2.8 Císařská návštěva Českých Budějovic	93
2.9 Poslední cesta Franze von Hardtmuth	96

3. Nové století – třetí generace rodu	109
3.1 Rodinná společnost	109
3.2 Irma von Hardtmuth	113
3.3 Exkurz č. 2: Rod Herring (von Frankensdorf)	114
3.4 Mathilda von Hardtmuth	118
3.5 Exkurz č. 3: Rod Lamezan von Salins	118
3.6 Franz von Hardtmuth	120
3.7 Exkurz č. 4: Rod von Rostocil	122
3.8 Hardtmuthové a tovární dělnictvo	124
3.9 Sebe prezentace rodu von Hardtmuth	125
3.10 Život v Grünau	128
4. Konec starého světa: rod von Hardtmuth a první světová válka	149
4.1 Dopady války	149
4.2 Sebevražda hraběte Lamezana-Salins	152
Prameny a literatura	157
“Keep Moving Forward”: the Hardtmuth Family Fates	165

Pár slov úvodem

Rodina šlechticů (von) Hardtmuth¹ je v povědomí veřejnosti neodmyslitelně spjata s česko-budějovickým regionem a celosvětově proslulou tužkárnou Koh-i-noor Hardtmuth. Příslušníci rodu se v průběhu 19. a 20. století zapojili nejen do podnikatelského života, ale podíleli se i na kulturních aktivitách, které vedly k rozvoji průmyslu a kultury v daném regionu. Na osudech podnikatelské a později i novošlechtické rodiny (von) Hardtmuth tak lze velmi dobře ilustrovat problémy i výzvy doby, v níž žila.

Ačkoliv dějiny rodu sahají hluboko do minulosti, jeho sociální vzestup lze počítat od osobnosti Josepha Hardtmutha, který se zasloužil o celou řadu vynálezů, architektonických počínů a z našeho kontextu především o založení proslulé továrny v roce 1790. Osudy rodiny je možno důkladněji sledovat od druhé poloviny 18. století až do konce druhé světové války, kdy dochází v důsledku nucené poválečné emigrace k jejímu rozptýlení po celé Evropě. Naproti tomu dějiny Hardtmuthem založené továrny je možné zachytit i pro období komunistické diktatury. V takto vytčené periodě dochází k významným proměnám společnosti, které se promítly i do individuálních osudů příslušníků rodu. Právě na tomto konkrétním případě se pak dají tyto změny popsat a zejména pochopit mnohem důkladněji než jen z celkových syntéz. Na dějinách rodu tak můžeme sledovat zejména sociální vzestup měšťanské a takzvané druhé společnosti, proces udělování šlechtických titulů v podnikatelských kruzích, vývoj vztahů německého a českého etnika v oblasti s většinou německým obyvatelstvem a procesy upevňování společenského postavení v rámci měšťanské komunity a samozřejmě vyrovnávání se s významnými historickými milníky, které znamenaly výrazný předěl v životě tehdejších lidí. Na dějinách podniku lze na druhou stranu sledovat postupný proces industrializace, rozvoj výroby, sortimentu i reklamních prostředků, stejně jako rozvoj a proměnu vztahů továrníka a jeho dělníků.

Toto dlouhé období v sobě obsahuje celou řadu mezníků. Dva z nich jsme se rozhodli využít k rozdělení studie o dějinách rodu v kontextu dějin podniku Koh-i-noor Hardtmuth na tři knižní tituly, které, ačkoliv společně vytvoří celkový obraz dějin rodu i zkoumaného okolí, bude možné číst i samostatně.

První díl zamýšlené trilogie se bude soustředit na osobnost Josepha Hardtmutha (1758–1816), na jeho stavební počiny, vynálezy a především na počátky podnikatelské činnosti rodiny Hardtmuth. Druhý díl, který čtenář právě drží v rukou, je vymezen obdobím 1848 (1824)–1918 (resp. 1919) a soustředí se na tři následující generace rodu. První mezník souvisí s přeložením továrny z Vídně

---

1 Předkové zakladatele rodu Josefa Hardtmutha požívali pouze příjmení Hartmuth. Až Josef své jméno obměnil vložením „d“, pravděpodobně aby se odlišil od nemajetných příbuzných a ostatních Hartmuthů žijících na území monarchie. Tato podoba jména je poprvé doložena v novinovém článku z roku 1801, i když je pravděpodobné, že jej mohl užívat již dříve. Naproti tomu někteří autoři udávají první známou podobu tohoto jména až v žádosti císaři o udělení výsadního privilegia ze dne 7. dubna 1812. Viz např. SCHÄTTINGER, Bohuslav – VONDRA, Václav. *Příspěvek ke genealogii zakladatele budějovické továrny Jos. Hardtmutha*, s. 163.